

Al-Murabahah: Implikasi terhadap Kestabilan Kewangan dan Model Kewangan Islam

Al-Murabahah: Implications on Financial Stability and Islamic Finance Model

MANSOR JUSOH
MOHD AZLAN SHAH ZAIDI
TAMAT SARMIDI
MOHD ADIB ISMAIL

ABSTRAK

Antara kontrak urus niaga yang penting dalam Islam adalah kontrak ‘uqūd al-mu‘awadat atau kontrak pertukaran, iaitu sejajar dengan hakikat bahawa Islam menghalalkan jual beli dan mengharamkan riba. Bagi perbankan Islam, kontrak-kontrak pertukaran yang lazim digunakan untuk tujuan pembiayaan ialah kontrak pertukaran secara tangguh (deferred contracts of exchange). Dalam perbankan Islam kontrak ini dizahirkan dalam bentuk pelbagai kontrak al-murabahah atau harga tokok (mark-up price). Analisis berdasarkan teori wang endogen, iaitu teori yang berasaskan pandangan bahawa bekalan wang tidak ditetapkan oleh bank pusat sebaliknya ditentukan oleh sistem perbankan dan orang ramai, mendapati bahawa kontrak al-murabahah mencipta wang dan lebih penting lagi, wang dalam kuantiti yang amat berkait rapat dengan keperluan pembiayaan aktiviti benar ekonomi. Justeru, al-murabahah menghasilkan penawaran wang yang lebih menjamin kestabilan kewangan (monetary stability) berbanding wang yang tercipta hasil kontrak hutang berasaskan kadar bunga. Hakikatnya dana kontrak al-murabahah merupakan komponen terbesar pembiayaan perbankan Islam. Penemuan-penemuan ini sekali gus menolak pandangan kebanyakan ahli ekonomi Islam bahawa sistem kewangan Islam harus dimodelkan semata-mata berasaskan prinsip perkongsian untung dan rugi. Sebaliknya model yang mengambil kira prinsip dan kaedah al-murabahah adalah lebih sesuai dalam memberi gambaran tentang sistem kewangan Islam.

Kata kunci: al-murabahah; perkongsian untung dan rugi; kestabilan kewangan; kontrak pertukaran tertangguh

ABSTRACT

Contract of exchange or ‘uqūd al-mu‘awadat is an important contract in Islam, in line with the fact that Islam encourages business activities that do not involve riba. In Islamic banking system, deferred contracts of exchange are frequently used for financing purposes and they are commonly materialized as the mark-up contracts or al-murabahah contracts. Based on endogenous monetary theory which states that the stock of money is not determined by the central bank but by the banking system as a whole and the people, al-murabahah contracts create money and more importantly money in the amount that is closely related to financing needs of real economic activities. Consequently, al murabahah contracts create money supply that can warrant better monetary stability than the money created through debt contracts based on riba principles. In reality, funds from al-murabahah contracts are the biggest component in Islamic bank financing. These findings refute the view of majority of Islamic economists who suggest that Islamic financial system should be modelled mainly from the profit and loss sharing principles. In contrast, a model that takes into accounts the al-murabahah principles and methods is more suitable in depicting the Islamic financial system.

Keywords: al-murabahah; profit and loss sharing; monetary stability; deferred contract of exchange

PENGENALAN

Sejak mula diperkenalkan sekitar empat dekad yang lalu, tiga dekad bagi Malaysia, perbankan Islam telah berkembang dengan pesat bukan sahaja dari segi saiz tetapi juga dari segi liputan operasi di seluruh dunia. Di negara-negara Sudan, Iran dan Pakistan, seluruh

sistem perbankan negara tersebut adalah berasaskan prinsip perbankan Islam, manakala di negara-negara lain yang majoriti penduduknya beragama Islam seperti Bangladesh, Egypt, Indonesia dan Malaysia, perbankan Islam wujud seiring dengan perbankan konvensional. Perbankan Islam wujud sebagai *niche player* di negara-negara Eropah dan Amerika

Syarikat (Cihak & Hesse 2008) dan dalam bentuk bank koperasi di Australia (Halabi et al. 2004). Ernst & Young's *World Islamic Banking Competitiveness Report 2013* menganggarkan bahawa aset perbankan Islam dengan bank perdagangan di seluruh dunia dijangka mencapai USD1.8 trilion pada tahun 2013 (The World Islamic Banking Conference (atas talian) http://worldislamicbanking.megaevents.net/report_pr.php).

Perbankan Islam kini menawarkan produk dan perkhidmatan kewangan yang patuh syariah atau tidak bercanggah dengan ajaran agama Islam. Sebahagian produk yang merupakan komponen terbesar adalah berasaskan kontrak pertukaran (*'uqud al-mu'awadat*) seperti *al-bay' bithaman ajil* (BBA) atau jualan dengan bayaran tertangguh, *al-ijarah thumma al-bay* (ITAB) atau sewa beli, *al-murabahah* dan *al-qard al-hasan*. Produk-produk BBA, ITAB dan *al-murabahah* adalah produk pembiayaan hutang berasaskan harga-tokok (*al-murabahah*) dan mengguna pakai mekanisma tambahan kos dalam menentukan kadar pulangannya. Dalam kertas ini, produk-produk pembiayaan hutang tersebut secara kolektif akan dirujuk sebagai produk *al-murabahah*. Perbankan Islam juga menawarkan produk pembiayaan berasaskan kontrak perkongsian untung dan rugi (*'uqud al-ishtirak* atau *profit and lost sharing* (PLS)). Produk pembiayaan berasaskan kontrak PLS ini ialah *al-mudarabah* (perkongsian untung) dan *sharikah* atau *al-musharakah* (perkongsian). Kesemua produk pembiayaan ini adalah bebas riba dan memberi penekanan terhadap keperluan urus niaga perbankan yang disokong oleh aktiviti perdagangan dan perniagaan tulen (Bank Negara Malaysia (atas talian) http://www.bnm.gov.my/microsites/financial/0204_ib_takaful.htm (20 July 2010)).

Ciri utama yang membezakan perbankan Islam dengan perbankan konvensional ialah pengharaman riba. Perbankan Islam bukan sahaja tidak boleh mengenakan riba tetapi juga tidak boleh menerima riba. Kadar bunga adalah riba. Pengharaman riba ini, mengikut sesetengah pendapat, telah menghadkan produk pembiayaan yang boleh ditawarkan oleh perbankan Islam (Honohan 2001). Sesetengah ahli ekonomi Islam pula menghadkan, atau hanya memberi keutamaan kepada produk pembiayaan yang berasaskan PLS, iaitu *al-mudarabah* dan *al-musharakah* (Siddiqi 1985; Khan 1986; Choudhury 2000; Hassan & Choudhury 2002). Malah sebahagian penulis lain (Chapra 1986; Zakaria 1987; Siddiqui 1998; Metwally 1994, 1997) berpendapat bahawa produk pembiayaan

selain yang berasaskan PLS, khususnya produk pembiayaan yang berasaskan kontrak pertukaran tertangguh, atau produk *al-murabahah* dianggap kurang bercirikan Islam dan patut diminimumkan penggunaannya. Sementara itu, terdapat juga ahli ekonomi yang berpandangan bahawa kadar pulangan kepada pembiayaan Islam sepatutnya tidak pasti tetapi boleh berubah-ubah mengikut untung sebenar daripada penggunaan dana pembiayaan tersebut (Khan 1986). Maka, jika berpandukan prinsip ini, pembiayaan berasaskan kadar bunga perbankan konvensional tidak dibolehkan, dan begitu juga pembiayaan *al-murabahah*, perbankan Islam yang berasaskan harga-tokok.

Bagaimanapun, amalan perbankan Islam di banyak negara adalah berbeza dengan apa yang digambarkan dalam model sistem kewangan yang dikemukakan oleh ahli ekonomi tersebut. Walaupun, perbankan Islam rata-rata mengamalkan kaedah PLS khususnya *al-mudarabah* dalam menentukan pulangan bagi deposit bank, tetapi bagi operasi pembiayaan (komponen aset dalam kunci kira-kira perbankan) perbankan Islam lebih bergantung kepada pembiayaan berasaskan kaedah *al-murabahah* (Metwally 1997). Secara kuantitatif, kaedah pembiayaan bukan PLS adalah lebih penting dalam kunci kira-kira perbankan Islam (Honohan 2001). Berdasarkan data Malaysia, pembiayaan yang menggunakan kaedah PLS adalah kurang daripada 0.5% (Chong & Liu 2009). Bahkan, di negara-negara seperti Bangladesh, Iran, Pakistan dan Sudan, peratusan dana pembiayaan PLS juga amat kecil sekali (Mills & Presley 1999). Ini bermakna, pada amalannya, perbankan Islam jauh menyimpang daripada paradigma PLS (Chong & Liu 2009).

Tidak dinafikan bahawa prinsip dan kaedah pembiayaan PLS adalah penting dan unik kepada perbankan Islam. Namun persoalannya adakah PLS itu adalah satu-satunya prinsip dan kaedah pembiayaan yang boleh diamalkan oleh perbankan Islam? Adakah prinsip dan kaedah *al-murabahah* bercanggah dengan hukum syariah? Adakah kaedah pembiayaan *al-murabahah* tidak mempunyai sebarang kebaikan sehingga perlu diabaikan atau diminimumkan penggunaannya? Artikel ini mengemukakan hujah bahawa pembiayaan *al-murabahah* adalah *mubah* atau *jaiz* dan oleh itu boleh diguna pakai oleh perbankan Islam. Maka, penekanan kepada pembiayaan PLS semata-mata adalah kurang tepat dan tidak berlaku adil terhadap perbankan dan sistem kewangan Islam yang juga membenarkan pembiayaan berasaskan *al-murabahah*. Model kewangan dan ekonomi Islam yang berasaskan PLS juga kurang tepat dan tidak

mewakili realiti sebenar yang wujud dalam sistem kewangan Islam. Kertas ini juga mengemukakan hujah bahawa pembiayaan *al-murabahah* juga sebenarnya mempunyai kelebihan dari segi mekanisme pembiayaan ini lebih menjamin kestabilan kewangan berbanding pembiayaan berasaskan kadar bunga. Sehubungan itu, usaha untuk membentuk model sistem kewangan dan ekonomi Islam sepatutnya juga mengambil kira prinsip *al-murabahah*.

PRINSIP PLS DAN MODEL KEWANGAN ISLAM

Islam mengharamkan riba, baik yang nyata atau tersembunyi, dan kadar bunga adalah riba. Bertolak daripada hakikat ini, ahli ekonomi Islam menolak model perbankan konvensional dan sebarang prinsip atau amalan perbankan yang mendekati atau kelihatan menyamai amalan perbankan berasaskan kadar bunga. Model perbankan Islam yang menjadi pilihan ialah model perbankan berasaskan perkongsian untung dan rugi. Operasi perbankan, baik dalam mengambil deposit mahu pun dalam menyediakan dana pembiayaan boleh berasaskan prinsip dan kaedah *al-mudharabah* dan *al-musharakah*, iaitu dua bentuk kontrak urus niaga yang bebas riba dan diakui sah oleh syariah. Malah terdapat pandangan yang lebih tegas daripada itu, bahawa perbankan Islam semestinya mengguna pakai hanya dua kaedah urus niaga tersebut dalam melaksanakan operasi. Siddiqi, misalnya menulis (terjemahan) “Memandangkan Islam mengharamkan riba, penulis-penulis moden tentang ekonomi Islam sependapat bahawa penyusunan semula perbankan semestinya dilaksanakan berasaskan *syirkah* dan *mudharabah*” (Siddiqi 1985: 9).

Operasi perbankan Islam mestilah berasaskan prinsip kerja sama dan perkongsian usaha dan manfaat. Choudhury (2000) dan Hassan & Choudhury (2002) berhujah bahawa kaedah pembiayaan perbankan Islam mestilah berbentuk usaha sama koperatif (*cooperative joint venture*). Dalam aspek penentuan kadar pulangan, perbankan Islam sepatutnya meminimumkan urus niaga yang mempunyai pulangan yang tidak pasti. Malah terdapat pandangan bahawa urus niaga yang memberikan pulangan tetap dan pasti adalah ditegah sama sekali. Khan, misalnya menulis (terjemahan) “Pada dasarnya, apa yang ditegah dalam Islam ialah pulangan terhadap urus niaga kewangan yang tetap atau ditentu awal, dan bukannya kadar pulangan yang tak pasti... pulangan

terhadap penggunaan wang sepatutnya turun naik mengikut keuntungan sebenar daripada penggunaan wang tersebut” (Khan 1986: 6).

Dalam kalangan ahli ekonomi Islam, terdapat juga pandangan bahawa perbankan Islam memang dibolehkan melaksanakan urus niaga perbankan menggunakan prinsip dan kaedah selain PLS. Bagaimanapun, urus niaga ini tidaklah digalakkan. Kaedah pembiayaan lain, khususnya yang berasaskan *al-murabahah* malah, patut diminimumkan penggunaannya. Ini kerana kaedah pembiayaan dianggap boleh mengurangkan darjah keIslaman perbankan Islam (Zakaria 1987), mengurangkan keupayaan sistem ekonomi Islam mencapai keadilan sosial, kecekapan dan kestabilan (Siddiqi 1986; Chapra 1986) dan boleh secara terselindung membuka pintu riba (Chapra 1986; Metwally 1994). Metwally misalnya menulis (terjemahan) “Ramai yang mengkritik kaedah pembiayaan ini (pembiayaan berasaskan *al-murabahah*) atas alasan tidak patuh sepenuhnya kepada ajaran Islam dan memperkenalkan kadar bunga melalui pintu belakang” (Metwally 1997: 93).

Pandangan dan model perbankan Islam berasaskan PLS ini, serta pandangan yang agak negatif terhadap pembiayaan selain PLS, khususnya yang berasaskan *al-murabahah*, telah mempengaruhi pemikiran dan pilihan pendekatan dalam mengkaji, memodel dan menganalisis sistem kewangan dan ekonomi Islam. Model ekonomi Islam lazimnya dipersembahkan sebagai model PLS (misalnya, Khan 1986) manakala kajian tentang kewangan Islam (Metwally 1997; Cihak & Hesse 2008; Chong & Liu 2009) menggunakan model PLS sebagai titik rujukan. Kajian-kajian seperti Khan dan Mirakhor (1989), Chapra (1986), Iqbal (1997), Mills dan Presley (1999) memfokus kepada memberi justifikasi dan menonjolkan kebaikan kaedah PLS. Kajian tentang kaedah pembiayaan *al-murabahah* atau kaedah-kaedah lain selain PLS tidak banyak dilakukan. Kajian tentang aspek ini lazimnya terhad kepada menentukan keabsahan dari segi syariah pelbagai bentuk kontrak *al-murabahah* seperti *al-bay' bithaman ajil*, *al-bay' inah* dan sebagainya. Selain itu, pandangan ini juga telah diperturunkan dalam buku teks ekonomi Islam. Misalnya, Sarimah menulis “Dengan larangan terhadap kadar faedah maka prinsip penyertaan bersama dan untung bersama telah diperkenalkan. Mekanisme kadar faedah diganti dengan *joint venture* yang mana untung atau rugi akan dinikmati dan ditanggung bersama” (Sarimah 2005: 137).

PRINSIP DAN AMALAN PEMBIAYAAN PERBANKAN ISLAM

Perbankan Islam adalah perbankan yang berlandaskan syariah. Prinsip dan kaedah perbankan Islam semestinya mematuhi hukum, peraturan dan piawaian yang diterbitkan daripada sumber Islam yang sah iaitu al-Quran, al-Hadis, al-ijma' dan al-ijtihad (Abdul Halim 2005a). Perbankan Islam adalah perbankan yang beroperasi menawarkan produk dan perkhidmatan kewangan yang mematuhi hukum syariah, khususnya yang berkaitan dengan muamalat. Oleh itu, satu ciri utama perbankan Islam ialah bebas riba dan bebas kadar bunga. Sebaliknya perbankan Islam beroperasi berasaskan beberapa prinsip utama seperti berikut. Pertama, bahawa risiko, untung dan rugi harus ditanggung dan dikongsi bersama antara bank dengan pelanggan; dan kedua, semua urusan niaga perbankan semestinya berdasarkan atau disokong oleh aktiviti perniagaan atau aset yang sebenar (Bank Negara Malaysia (atas talian) http://www.bnm.gov.my/microsites/financial/0204_ib_takaful.htm (20 July 2010)). Selain itu, aktiviti perbankan Islam juga semestinya menghindari daripada terlibat dengan aktiviti yang bersifat *gharar*, perjudian, eksploitasi terhadap kejahatan, atau yang menyokong aktiviti atau perkara yang diharamkan oleh Islam.

Berkait dengan urusan niaga perbankan, *fiqh muamalat* telah menyenaraikan pelbagai bentuk kontrak yang bersumberkan syariah dan diakui oleh fuqaha sebagai sah dan dibenarkan oleh Islam. Kontrak ini lazimnya boleh dikelompokkan kepada dua yang utama – kontrak perkongsian untung dan rugi (*'uqūd al-ishtirak*) dan kontrak pertukaran (*'uqūd al-mu'awadat*). Perbezaan mungkin timbul dalam menterjemahkan pelbagai kontrak ini kepada amalan perbankan sehingga wujud perbezaan dalam aspek kaedah urusan niaga dan produk perbankan antara satu negara dengan satu negara lain. Perbezaan ini bagaimana pun tidaklah besar dan terhad kepada beberapa bentuk kontrak atau produk misalnya *al-bay' inah*.

Pembiayaan berasaskan kontrak perkongsian untung dan rugi (PLS) melibatkan bank menyediakan dana bagi membiayai projek atau aktiviti ekonomi yang dengan demikian bank menjadi rakan kongsi atau berkongsi untung. Pembahagian untung lazimnya ditentukan berdasarkan bahagian modal bank yang dipersetujui awal dalam kontrak tersebut. Atas prinsip ini pembiayaan PLS boleh dianggap sebagai pembiayaan ekuiti. Dua bentuk pembiayaan PLS yang utama ialah *al-musharakah*

dan *al-mudharabah*. Kedua-dua kontrak ini adalah sah mengikut syariah. Kesahihan *al-musharakah* adalah bersumberkan al-Quran (Surah al-Nisa, ayat 12) dan al-Sunnah manakala *al-mudharabah* adalah sah berdasarkan al-Hadis, misalnya yang diriwayatkan oleh Ibn Majah (lihat misalnya, Abdul Halim 2005b). Ciri khusus pembiayaan PLS ialah pulangannya yang tidak ditentukan awal. Kontrak hanya menyatakan nisbah pembahagian untung antara penyedia dana (bank) dengan pelanggan. Kadar pulangan yang diterima oleh kedua-dua pihak boleh berubah-ubah bergantung pada untung sebenar yang diperoleh daripada aktiviti yang dibiayai tersebut. Ciri khusus ini adalah unik kepada perbankan Islam dan telah ditonjolkan sebagai ciri utama yang membezakan pembiayaan perbankan Islam berbanding pembiayaan perbankan konvensional.

Kontrak pertukaran adalah kontrak urusan niaga yang terpenting dalam Islam. Kontrak ini boleh berbentuk tunai dan boleh berbentuk tertangguh. Dalam konteks operasi perbankan, kontrak pertukaran tertangguh adalah yang lebih penting dan berkaitan dengan pembiayaan perbankan. Beberapa bentuk kontrak pertukaran tertangguh yang utama dan kerap digunakan oleh perbankan Islam termasuklah *al-bay' bithaman ajil*, *ijarah thumma al-bay'*, dan *al-murabahah*. Di beberapa negara seperti Malaysia dan Indonesia, kontrak *bay' al-inah* dan *tawaruk* juga turut diguna pakai. Kecuali *bay' al-inah*, kesemua kontrak pembiayaan ini adalah *mubah* atau *jaiz*, iaitu sah mengikut fuqaha dan ulama daripada semua mazhab. Abdul Halim (2005b) yang memetik tafsiran *al-ahkam* oleh al-Arabi, al-Qurtubi dan al-Jassas merumuskan bahawa kontrak-kontrak tersebut adalah sah dan boleh diguna pakai dalam urusan pembiayaan perbankan, kecuali yang mengandungi unsur-unsur *gharar*, batil atau yang melibatkan pertukaran sesama barang *al-ribawi* (emas, perak, gandum, barli, tamar dan garam). Pandangan ini dipersetujui oleh penulis ekonomi Islam (Joni Tomkin 2005). Namun, terdapat juga penulis yang mempunyai pandangan bahawa walau pun sah, pembiayaan berasaskan kontrak ini patut diminimumkan kerana penggunaannya boleh membuka pintu riba (Chapra 1986; Metwally 1994, 1997).

Bagi kontrak pembiayaan *bay' al-inah*, tidak wujud persetujuan tentang kesahannya di kalangan fuqaha. Mengikut Azizi (2005) kontrak ini dianggap sah tetapi tidak digalakkan oleh al-Shafie dan beberapa ulama mazhab Hanafi dan Zahiri, manakala Abu Hanifah, ulama mazhab Maliki, Hanbali dan Syiah menganggapnya batil

berdasarkan motif urus niaga tersebut yang tidak betul. Pandangan kedua ini menganggap *bay' al-inah* hanyalah helah untuk berhutang wang.

Maka, berdasarkan ketetapan syariah kedua-dua kategori pembiayaan PLS dan pembiayaan kontrak pertukaran tertangguh adalah sah dan boleh digunakan oleh perbankan Islam. Bagi kebanyakan ahli ekonomi Islam, pembiayaan PLS lebih diutamakan. Namun pada amalannya pembiayaan PLS hanyalah sebahagian kecil daripada portfolio pembiayaan perbankan Islam di hampir semua negara (Honahan 2001; Chong & Liu 2009; Metwally 1995; Mills & Presley 1999). Jadual 1 meringkaskan pembiayaan mengikut kategori bagi perbankan di Malaysia.

JADUAL 1. Pembiayaan Perbankan Islam di Malaysia mengikut Kategori RM (Juta)

Kategori pembiayaan	Jun 2009	Dis 2009	Mei 2010
<i>Al-musharakah</i>	1558.3 (1.4)	2349.4 (1.8)	3289.4 (2.2)
<i>Al-mudarabah</i>	442.9 (0.4)	375.7 (0.3)	295.1 (0.2)
<i>Bay' bithaman ajil</i>	36866.5 (32.4)	42913.6 (32.1)	48269.2 (33.0)
<i>Ijarah</i>	3184.2 (2.8)	4033.0 (3.0)	4012.9 (2.7)
<i>Ijarah thumma al-bay'</i>	35398.9 (31.2)	38953.3 (25.2)	40621.3 (27.8)
<i>Al-murabahah</i>	18857.0 (16.6)	23020.2 (17.2)	23240.6 (15.9)
<i>Istisna</i>	1468.0 (1.3)	1486.5 (1.1)	1543.1 (1.1)
Lain-lain	15831.8 (15.9)	20350.7 (15.2)	25104.2 (17.2)
Jumlah	113607.6 (100.0)	133482.3 (100.0)	146375.9 (100.0)

Nota: Jumlah pada akhir tempoh. Angka dalam kurungan ialah peratusan. Perbankan Islam = Bank Islam + skim perbankan Islam. Tidak termasuk pembiayaan yang dijual kepada Cagamas.

Sumber: Bank Negara Malaysia

Berdasarkan Jadual 1, adalah jelas bahawa pembiayaan berasaskan kontrak pertukaran tertangguh adalah yang terpenting. Pembiayaan BBA, ITAB dan *al-murabahah* adalah komponen terbesar pembiayaan perbankan Islam di Malaysia. Peratusan bagi komponen pembiayaan ini pada Jun 2009 ialah 80.2% dan pada Mei 2010 ialah 76.7%. Peratusan sebenar pembiayaan PLS (*al-musharakah* dan *al-mudarabah*) tidak dapat ditentukan dengan pasti kerana sebahagian pembiayaan ini mungkin dikelaskan di bawah kategori lain-lain. Namun adalah jelas bahawa komponen pembiayaan ini amat kecil dan bukan merupakan penyumbang utama pembiayaan perbankan di Malaysia.

Sesungguhnya, ketetapan syariah secara prinsipnya membolehkan kedua-dua pembiayaan PLS dan pembiayaan berasaskan kontrak pertukaran tertangguh dalam urus niaga perbankan Islam. Pada amalannya, pembiayaan berasaskan kontrak tertangguh adalah lebih penting dan lebih banyak digunakan oleh perbankan Islam di semua negara dunia.

Sumbangan pembiayaan PLS adalah kecil dan secara kuantitatif boleh dianggap kurang signifikan. Hakikat ini jelas meragui kerelevanan pandangan sesetengah ahli ekonomi Islam bahawa pembiayaan perbankan Islam semestinya berbentuk pembiayaan PLS dan pembiayaan berasaskan kontrak pertukaran tertangguh perlu diminimumkan. Sebenarnya, pandangan-pandangan ini tidak berlaku adil terhadap prinsip pembiayaan Islam yang membenarkan bukan sahaja pembiayaan PLS tetapi juga pembiayaan berasaskan kontrak pertukaran tertangguh. Jika kontrak pertukaran tertangguh, kecuali *bay' al-inah*, itu sah, sama seperti kontrak PLS, mengapa pula pembiayaan ini perlu diminimumkan penggunaannya.

Seksyen berikut akan menghuraikan implikasi pembiayaan *al-murabahah* terhadap penciptaan hutang perbankan Islam. Ini diikuti oleh perbincangan implikasi terhadap penciptaan wang.

PEMBIAYAAN HUTANG DAN *AL-MURABAHAH*

Produk pembiayaan BBA, ITAB dan *al-murabahah* adalah pembiayaan berasaskan harga-tokok atau tambahan atas kos dalam menentukan pulangannya. Produk-produk ini boleh dikelaskan sebagai produk *al-murabahah*. Semua produk tersebut adalah berasaskan kontrak pertukaran tertangguh. Maka semestinya pelaksanaan kontrak tersebut mewujudkan obligasi untuk melunaskannya pada suatu masa akan datang. Oleh itu dalam pengertian ekonomi, kontrak ini boleh ditafsirkan sebagai kontrak hutang. Maka, pembiayaan BBA, ITAB dan *al-murabahah* adalah pembiayaan hutang (*debt financing*). Bagaimanapun, pembiayaan hutang perbankan Islam ini berbeza dengan pembiayaan hutang perbankan konvensional yang berasaskan kadar bunga. Perbezaan tersebut meliputi dua aspek utama. Pembiayaan hutang perbankan konvensional adalah berasaskan pinjaman wang yang akan dibayar balik dengan wang pokok ditambah peratusan tertentu, tetap atau boleh berubah, yang tentu awal. Kaedah pembiayaan ini semestinya melibatkan riba, iaitu berdasarkan al-Quran (Surah al-Baqarah, ayat 279) dan maksud al-Hadis bahawa

wang (atau emas) adalah barang ribawi. Pembiayaan hutang perbankan Islam adalah berasaskan kontrak pertukaran atau jual beli. Kontrak hutang wujud apabila terdapat barang, aset atau perkhidmatan diurusniagakan. Hutang adalah terhadap nilai nominal barang dan bukannya wang. Oleh sebab kontrak ini adalah kontrak jual beli, bank sebagai penjual berhak untuk mendapat tambahan atas kos iaitu dalam bentuk untung atau sewa. Oleh itu, tambahan tersebut adalah sah sekiranya kedua-dua pihak saling reda.

Pembiayaan berasaskan kontrak pertukaran tertangguh (BBA, ITAB dan *al-murabahah*) dilaksanakan menggunakan prinsip *al-murabahah* (tambahan atas kos). Pulangan kepada bank yang membeli barang atau aset dan menjualnya kepada pelanggan ialah untung iaitu tambahan atas kos pembelian. Nisbah untung ditentukan pada awal kontrak dan tidak boleh berubah-ubah. Sebarang tambahan kepada nisbah tersebut disebabkan misalnya kegagalan melunaskan kontrak, dianggap riba dan tidak dibenarkan oleh Islam. Justeru, jika dilihat dari perspektif penentuan pulangan, pembiayaan berasaskan kontrak pertukaran tertangguh seperti BBA, ITAB dan *al-murabahah* adalah pembiayaan *al-murabahah*. Mungkin atas sebab ini, di negara-negara Timur Tengah, pembiayaan seperti BBA lebih dikenali sebagai pembiayaan *al-murabahah* (Norazlina 2005). Seterusnya kertas ini akan mengguna pakai istilah *al-murabahah* untuk merujuk kepada semua bentuk pembiayaan berasaskan kontrak pertukaran tertangguh yang menggunakan mekanisme tokokan kos.

Maka, pulangan bagi pembiayaan *al-murabahah* adalah pasti dan ditentu awal. Justeru, adalah kurang tepat untuk menyatakan bahawa Islam hanya membenarkan penggunaan dana pembiayaan yang memberikan pulangan yang tidak pasti dan berubah-ubah bergantung kepada untung sesuatu aktiviti yang dibiayai. Bagi kes *al-murabahah*, kadar pulangan kepada penggunaan dana adalah pasti walau pun kadar ini juga merupakan nisbah untung. Begitu juga, walaupun kadar pulangan pembiayaan *al-murabahah* adalah pasti dan tentu awal, ianya tidak sama dengan kadar bunga. Ini kerana kadar bunga adalah tambahan atas dana kewangan yang dipinjamkan yang tidak semestinya digunakan untuk pembelian barang atau aset tetapi mungkin semata-mata untuk memenuhi keperluan kecairan.

AL-MURABAHAH DAN PENCIPTAAN WANG

Dalam sebuah ekonomi moden, wang yang beredar rata-rata terdiri daripada wang kredit. Wang fiat adalah sebahagian yang amat kecil daripada bekalan wang dalam sesebuah negara. Wang kredit adalah wang yang tercipta apabila sistem perbankan mencipta kredit. Apabila pinjaman atau pembiayaan berasaskan hutang dilaksanakan oleh sistem perbankan, amaunnya akan dicatat sebagai kredit dalam akaun deposit peminjam atau penerima pembiayaan. Deposit adalah wang. Oleh itu sebarang penambahan hutang atau pembiayaan berasaskan hutang semestinya akan menambah bekalan wang.

Perbezaan prinsip dan kaedah pembiayaan hutang *al-murabahah* dengan pembiayaan hutang konvensional berasaskan kadar bunga memberi implikasi penting terhadap penciptaan wang, khususnya wang kredit. Ini kerana ciri-ciri kredit yang tercipta oleh kedua-dua sistem pembiayaan ini adalah berbeza. Dengan mekanisme kadar bunga, kredit tercipta apabila bank menyediakan dana bagi memenuhi permintaan terhadap pinjaman tanpa bergantung pada sama ada dana pinjaman itu akan digunakan untuk membeli barang atau aset, melaksanakan aktiviti benar, atau semata-mata untuk memperoleh wang tunai atau kecairan. Wang tercipta apabila pinjaman tersebut dikreditkan ke akaun peminjam atau ke akaun pihak ketiga yang menerima dana pinjaman. Pembiayaan *al-murabahah* juga mencipta kredit, iaitu apabila dana pembiayaan itu dikreditkan ke akaun pihak ketiga yang menjual barang atau aset kepada bank. Perlu diingatkan yang pembiayaan *al-murabahah* perlu disertai dengan pertukaran barang atau aset. Jadi, sebarang tambahan kredit adalah sepadan dengan tambahan nilai barang atau aset yang diurus niaga. Oleh itu, penciptaan wang ekoran pembiayaan *al-murabahah* adalah sama atau sejajar dengan nilai urus niaga yang sebenar. Keadaan ini tidak semestinya berlaku di bawah sistem perbankan berasaskan kadar bunga. Wang kredit yang tercipta boleh melebihi nilai urus niaga benar, iaitu apabila dana pinjaman yang diperoleh tidak digunakan untuk membeli barang atau aset, atau untuk melaksanakan aktiviti benar ekonomi, tetapi untuk memperoleh tunai bagi tujuan lindung nilai atau spekulasi.

Bahawa penciptaan wang ekoran pembiayaan *al-murabahah* sepadan dengan nilai urus niaga atau aktiviti benar ekonomi memberi implikasi bahawa perbankan Islam lebih berupaya membawa kestabilan kewangan berbanding perbankan konvensional. Perbankan Islam dan mekanisme pembiayaan

al-murabahah berupaya menangani satu sumber utama ketidakstabilan kewangan iaitu yang berpunca daripada kegagalan penawaran wang pada sesuatu masa memberi tindak balas yang sejajar dengan perubahan aktiviti benar ekonomi. Di bawah sistem kadar bunga, penjajaran penawaran wang dengan aktiviti benar ekonomi lazimnya memerlukan campur tangan pihak berkuasa sama ada dengan mengubah bekalan wang asas atau dengan mengubah kadar bunga. Sebaliknya, sistem perbankan Islam melalui pembiayaan hutang *al-murabahah*, penjajaran tersebut berlaku secara automatik. Ini kerana setiap pembiayaan hutang tersebut semestinya terdapat barang yang diurusniagakan. Wang semestinya bertumbuh bersama-sama dengan nilai barang yang diurusniagakan.

Prinsip bahawa penciptaan kredit harus sepadan dengan nilai urus niaga sebenarnya telah pun disyorkan oleh ahli ekonomi klasik. Adam Smith dalam *Wealth of Nation* terbitan 1776 telah pun mencadangkan apa yang dikenali sebagai doktrin bil benar (*real bill doctrine*) sebagai suatu prinsip amalan perbankan berhemat (Smithin, 2003). Doktrin ini mencadangkan bank menghadkan pinjaman hanya untuk membiayai urus niaga pengeluaran atau pertukaran yang sedang dalam proses untuk disempurnakan, yang bil tuntutan pembayaran telah pun dikeluarkan. Dalam konteks ini doktrin bil benar menyerupai mekanisme pembiayaan *al-murabahah* – yang berbeza hanyalah doktrin ini adalah berasaskan kadar bunga, manakala *al-murabahah* berasaskan harga-tokok.

AL-MURABAHAH DAN IMPLIKASI TERHADAP MODEL KEWANGAN ISLAM

Tidak dinafikan bahawa pembiayaan PLS adalah satu ciri unik perbankan Islam yang membezakan sistem perbankan ini dengan perbankan konvensional. Justeru, ahli ekonomi Islam mengambil pendekatan menggunakan prinsip PLS sebagai asas untuk membentuk model kewangan Islam atau model ekonomi Islam. Bagaimanapun, perbincangan beberapa bahagian lepas menunjukkan bahawa kesesuaian pendekatan ini mungkin boleh dipersoalkan. Pertama, model PLS bukanlah model kewangan Islam atau model ekonomi Islam yang lengkap. Dalam konteks ini, kertas ini tidak menafikan bahawa model yang menonjolkan aplikasi PLS itu tidak penting dan tidak boleh digunakan sebagai sebuah model sistem kewangan atau satu model ekonomi. Sebaliknya, kertas ini mengemukakan hujah bahawa model PLS bukanlah model yang berasaskan realiti sistem kewangan Islam

berserta prinsip dan amalannya. Ini kerana model ini tidak mengambil kira prinsip dan kaedah pembiayaan *al-murabahah* yang mengikut syariah adalah *mubah* atau *jaiz* dan didapati lebih penting dan lebih luas penggunaannya dalam sistem kewangan Islam. Pembiayaan berasaskan PLS hanyalah sebahagian yang amat kecil daripada seluruh pembiayaan sistem kewangan Islam. Oleh itu, model yang berasaskan PLS semestinya tidak memberi gambaran tentang sistem kewangan Islam yang sebenar. Model PLS mungkin berguna dalam menganalisis permintaan wang atau permintaan deposit. Ini kerana pulangan terhadap deposit perbankan Islam rata-rata ditentukan dengan mekanisme PLS. Namun oleh sebab perbankan Islam lebih bergantung kepada pembiayaan bukan PLS maka model ini mungkin kurang berguna sebagai alat untuk menganalisis sistem kewangan Islam atau untuk tujuan analisis dasar.

Persoalan kedua tentang model PLS ialah berkaitan konsep perkongsian. Memang benar perkongsian usaha dan untung itu digalakkan oleh Islam. Namun untuk menghadkan aktiviti ekonomi dan kaedah pembiayaan kepada semata-mata PLS bukanlah satu pendekatan yang tepat. Ini kerana Islam juga membenarkan, malah menggalakkan juga aktiviti pertukaran dan pembiayaan berasaskan kontrak pertukaran. Kontrak pertukaran terpenting dalam sistem perbankan dan kewangan Islam adalah kontrak *al-murabahah*. Tidak seperti pembiayaan PLS yang merupakan pembiayaan ekuiti, *al-murabahah* menghasilkan pembiayaan hutang. Kadar pulangan pembiayaan *al-murabahah* adalah pasti tetapi ditentukan sejajar dengan atau bergantung pada kadar keuntungan. Justeru dalam usaha membentuk model yang sesuai untuk sistem kewangan Islam atau sistem ekonomi Islam aspek-aspek ini harus diambil kira.

KESIMPULAN

Sesungguhnya perbankan Islam bukanlah sistem perbankan PLS yang hanya mengamalkan pembiayaan berasaskan *al-musharakah* dan *al-mudarabah*. Sebaliknya perbankan Islam adalah sistem perbankan berlandaskan syariah. Semua aktiviti dan amalan perbankan semestinya mematuhi hukum, peraturan dan piawaian yang diterbitkan daripada sumber Islam yang sah. Perbincangan kertas ini mendapati pembiayaan Islam bukanlah terhad kepada hanya yang berasaskan PLS. Perbankan Islam boleh juga menggunakan pembiayaan yang berkonsepkan kontrak pertukaran tertangguh. Pelbagai bentuk pembiayaan berasaskan kontrak ini boleh dikelaskan

sebagai pembiayaan *al-murabahah* berdasarkan kaedah penentuan kadar pulangan. Ketentuan syariah meletakkan pembiayaan ini sebagai *mubah* atau *jaiz*, iaitu sama statusnya sebagai mana pembiayaan PLS. Justeru adalah kurang tepat syor supaya penggunaan pembiayaan ini diminimumkan, malah mungkin tidak berlaku adil untuk tidak mengiktirafnya. Amalan perbankan Islam di Malaysia dan banyak negara menunjukkan bahawa pembiayaan *al-murabahah* lebih berdaya maju dan lebih meluas penggunaannya berbanding pembiayaan berasaskan PLS, *al-musharakah* dan *almudarabah*. Hakikat ini menimbulkan keraguan tentang kesesuaian model kewangan Islam dan model ekonomi Islam yang menggunakan kerangka PLS. Model-model ini mungkin tidak lengkap untuk menggambarkan amalan sistem kewangan dan sistem ekonomi Islam. Sebaliknya model yang mengambil kira juga prinsip dan kaedah *al-murabahah* mungkin lebih relevan untuk tujuan analisis dan pembentukan dasar dalam sistem ekonomi Islam. Usaha lanjut semestinya amat diperlukan.

Pembiayaan *al-murabahah* adalah pembiayaan hutang yang bersamanya tercipta wang, khususnya wang kredit. Bagaimanapun, tidak seperti wang kredit yang tercipta ekoran pembiayaan hutang konvensional berasaskan kadar bunga, wang kredit perbankan Islam adalah sepadan dengan nilai urus niaga benar. Penjajaran antara penawaran wang dengan aktiviti benar ekonomi adalah salah satu prasyarat utama kestabilan kewangan. Justeru, dilihat daripada perspektif ini pembiayaan *al-murabahah* lebih menjamin kestabilan kewangan berbanding pembiayaan yang berasaskan kadar bunga.

RUJUKAN

- Abd. Ghafar Ismail, Thohirin, Hidayati & Che Arshad, N. 2008. Revisiting Malaysia Islamic banking practices with special reference to profit-loss sharing financing. Dalam *Prosiding Persidangan Kebangsaan Ekonomi Malaysia ke-III*. Bangi: UKM, 609-621.
- Abdul Halim Ismail. 2005a. Bank Islam Malaysia Berhad: Principles and operations. Dalam Sheikh Ghazali, Syed Omar & Aidit Ghazali (ed) *An Introduction to Islamic Economics and Finance*. Kuala Lumpur: CERT Publication.
- Abdul Halim Ismail. 2005b. The deferred contracts of exchange in al-Qur'an. Dalam Sheikh Ghazali, Syed Omar & Aidit Ghazali (ed) *An introduction to Islamic Economics and Finance*. Kuala Lumpur: CERT Publication.
- Azizi Che Seman. 2005. Peranan baya 'al-inah dalam sekuriti hutang swasta Islam di Malaysia. Dalam Abdullah Alwi et al. (ed) *Teori dan Aplikasi Kontemporari: Sistem Ekonomi Islam di Malaysia*. Kuala Lumpur: Utusan Publications.
- Bank Negara Malaysia (tanpa tarikh) *Islamic Banking & Takaful* (atas talian) http://www.bnm.gov.my/microsites/financial/0204_ib_takaful.htm [20 July 2010].
- Chapra, Muhammad Umar. 1986. *Towards A Just Monetary Sistem*. Leicester: The Islamic Foundation.
- Chapra, Muhammad Umar. 2005. The nature of riba and its treatment in the Qur'an. Dalam Sheikh Ghazali, Syed Omar & Aidit Ghazali (ed) *An Introduction to Islamic Economics and Finance*. Kuala Lumpur: CERT Publication.
- Chong, B. S. & Liu, M. H. 2009. Islamic Banking: Interest-Free or Interest-Based?" *Pacific-Asian Finance Journal* 17 (1): 125-144.
- Choudhury, M. A. 1997. *Money in Islam: A Study in Islamic Political Economy*. London: Routledge.
- Choudhury, M. A. 2000. Venture capital in Islam: A critical examination, *Journal of Economic Studies* 28(1): 14-33.
- Cihak, M & Hesse, H. 2008. Islamic banks and financial stability: An empirical analysis. *IMF Working Paper*, WP/08/16, January.
- El Qorchi, M. 2005. Islamic finance gears up. Dalam *Finance and Development*. Washington: International Monetary Fund.
- Halabi, A., Ridzwa, A. H. & Shanmugan, B. 2004. Growth of Islamic banking in Australia. Dalam Shanmugan, B., Perumal, V. & Ridzwa, A.H. (ed) *Islamic Banking: An International Perspective*, Kuala Lumpur: UPM Press.
- Hassan, K. & Choudhury M. A. 2002. Micro-money and real economic relationship in the 100 per cent reserve requirement monetary sistem. Dalam *Viability of the Islamic Dinar*, Kuala Lumpur: International Islamic University Malaysia: 47-72.
- Honohan, P. 2001. Islamic financial intermediation: Economic and prudential considerations. Development research Group and Financial Sector Strategy and Policy Department, The World Bank.
- Iqbal, Z. 1997. Islamic financial sistem. *Finance & Development*, 43: 42-45.
- Joni Tamkin Borhan. 2005. Pelaksanaan prinsip syariah dalam amalan perbankan Islam di Malaysia. Dlm. *Teori dan Aplikasi Kontemporari: Sistem Ekonomi Islam di Malaysia*, disunting oleh Kuala Lumpur: Utusan Publications.
- Khan, M. S. 1986. Islamic interest-free banking. *IMF Staff Papers*, 33: 1-27.
- Khan, M. S. & Mirakhor, A. 1991. Islamic banking. *IMF Working Paper*, No. 91/88. Washington: International Monetary Fund.
- Mansor Jusoh, Antoni & Norain Mod Asri. 2008. Integrasi kadar pulangan dan kebolehgantian deposit perbankan Islam dengan deposit perbankan konvensional. Dalam *Prosiding Persidangan Kebangsaan Ekonomi*

- Malaysia ke III: Daya Tahan Ekonomi Negara, Dasar dan Strategi Pengukuhan*, Bangi: UKM, 478-492.
- Mansor Jusoh & Antoni. 2009. Hubungan kadar pulangan deposit perbankan Islam dengan kadar bunga di Malaysia: satu analisis penumpuan stokastik. Dalam *Prosiding Seminar Ekonomi Islam Peringkat Kebangsaan 2009*, Universiti Malaya, Februari, 9-10.
- Mansor Jusoh & Antoni. 2010. Integrasi kadar pulangan dan kebolehgantian deposit perbankan Islam dengan deposit perbankan konvensional. *Jurnal Ekonomi Malaysia*, 44, forthcoming.
- McKinsey & Co. 2009. Capturing the trillion dollar opportunity. *The World Islamic Banking Competitiveness Report 2007-2008*, McKinsey & Co.: New York.
- Metwally, M. M. 1994. Interest-free (Islamic) banking? A new concept in finance. *Journal of Banking and Finance* 5(2): 119-127.
- Metwally, M. M. 1997. Differences between the financial characteristics of interest-free Banks and Conventional Banks. *European Business Review* 97(2): 92-98.
- Mills, P. & Presley, J. 1999. *Islamic Finance: Theory and Practice*. London: Macmillan.
- Norazlina Abd. Wahab. 2005. Al-bay bithaman ajil: Suatu alternative kepada pinjaman berasaskan riba. Dlm. *Teori dan Aplikasi Kontemporari: Sistem Ekonomi Islam Di Malaysia*, disunting oleh Abdullah Alwi et al. Kuala Lumpur: Utusan Publications.
- Sarimah Hanim Aman Shah. 2005. *Ekonomi dari Perspektif Islam*. Kuala Lumpur: Fajar Bakti.
- Siddiqi, M. N. 1985. *Partnership and Profit-sharing in Islamic Law*. Leicester: The Islamic Foundation.
- Siddiqi, S. A. 1998. Mudarabah finance: A critical review of Bacha's Model and mudarabah of Pakistan. *Accounting, Commerce and Finance: The Islamic Perspective Journal*, 3(2): 37-50.
- Smithin, J. 2003. *Controversies in Monetary Economics*. Revised Edition. Cheltenham: Edward Elgar.
- The World Islamic Banking Conference (tanpa tarikh) *Report Press Release* (atas talian) http://worldislamicbanking.megaevents.net/report_pr.php [2 Januari 2013].
- Zakaria Man. 1987. Islamic banking: The prospects for mudharabah and musharakah financing. International seminar on Islamic economics, Kuala Lumpur, Julai.
- Mansor Jusoh
Mohd Azlan Shah Zaidi
Tamat Sarmidi
Mohd Adib Ismail
Pusat Pengajian Ekonomi
Fakulti Ekonomi dan Pengurusan
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600 UKM Bangi
Selangor D.E.
MALAYSIA

